

Jolanta Darczewska

Środki aktywne jako rosyjska agresja hybrydowa w retrospekcji. Wybrane problemy

Zarys zagadnienia

Presja polityczna i militarna wywierana przez Rosję na bliższe i dalsze otoczenie międzynarodowe oraz jej gotowość do eskalowania napięcia stały się w ostatnich latach jednym z głównych zagadnień dyskursu na temat bezpieczeństwa. Wysoki poziom rosyjskich zagrożeń hybrydowych¹ jest przedmiotem wielu analiz i artykułów. Nadal jednak refleksja na ten temat jest fragmentaryczna, nie obejmuje bowiem wszystkich ich aspektów i przejawów. Większość autorów skupia się na dezinformacji i propagandzie, tj. działaniach w sferze informacyjnej (przestrzeni medialnej i cybernetycznej). Tymczasem presja informacyjna stanowi wprawdzie dominujący, ale tylko jeden z instrumentów kryzysotwórczego oddziaływania Rosji. Pretekstem do jawnych i skrytych operacji medialnych stają się często celowo prowokowane incydenty wywiadowcze, graniczne, migracyjne, wydarzenia organizowane na własnym terytorium i terytoriach państw obcych (np. konferencje, festiwale, obozy pokojowe), ingerencje w wybory parlamentarne i prezydenckie, finansowe oraz polityczne wspieranie środowisk radykalnych i tendencji odśrodkowych w UE, zakłócanie procesów decyzyjnych, dyskredytacja liderów politycznych nieprzychylnych Kremlowi itp. Tego rodzaju działania w czasach zimnej wojny określano zbiorczym terminem środki aktywne². Włączenie ich do paradygmatu zagrożeń hybrydowych umożliwia poszerzenie ich postrzegania, ułatwia zdiagnozowanie i przeciwdziałanie im.

Zapobieganie zagrożeniom hybrydowym stawia kontrwywiad przed trudnym wyzwaniem. Warunkuje to złożony kompleks sił i środków wykorzystywanych przez Rosję. Zagrożenie hybrydowe to jednocześnie zagrożenie zewnętrzne i wewnętrzne, krajowe i ponadnarodowe, militarne i wywiadowcze, na które nie można odpowiedzieć symetrycznie. Operacje hybrydowe są prowadzone przez podmioty państwowe i niepaństwowe w sposób tajny i półjawny, przy wykorzystaniu metod legalnych i nielegalnych. Są realizowane zarówno w przestrzeni fizycznej, jak i informacyjno-psychologicznej. Walki z nimi nie ułatwia wojskowa terminologia („wojna informacyjna”, „wojna psychologiczna”, „wojna propagandowa”, „wojna cywilizacyjna”, „wojna polityczna”) stosowana przez rosyjskich ekspertów i dziennikarzy, sugerująca,

---

¹ Szczegółowo na ten temat zob. <http://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-4/1213,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-WYDANIE-SPECJALNE.html> [dostęp: 5 I 2018].

² Zob. J. Darczewska, P. Żochowski, *Środki aktywne. Rosyjski towar eksportowy*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2017-05-30/srodki-aktywne-rosyjski-towar-eksportowy> [dostęp: 5 I 2018].

że jest to wojna dwóch stron stosujących środki adekwatne. Tymczasem sytuacja jest z natury asymetryczna: operacje hybrydowe na szeroką skalę wykorzystuje agresor, podczas gdy strona atakowana – choćby ze względu na respektowanie podstawowych wolności i praw człowieka, a także wartości państwa prawa – musi znaleźć inne skuteczne metody i środki przeciwdziałania im oraz przeciwstawić narracji agresora własną, pozytywną narrację. W terminologii NATO definiuje się to jako komunikacja strategiczna. Ten termin³ ewidentnie rozszerzył swój pierwotny zakres znaczeniowy (informacyjne zabezpieczenie pola walki) i stał się swego rodzaju metodologicznym fundamentem przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym traktowanym według jednego, uniwersalnego wzorca. Dążąc do uspołnienia podejścia, NATO-wską terminologię przyjęła także Unia Europejska⁴.

Ponowne zainteresowanie się problematyką dotyczącą środków aktywnych⁵, obserwowane na Zachodzie, jest spowodowane nieprecyzyznością i kontrowersyjnością terminów z przydawką „hybrydowy”, a także próbą bardziej kompleksowego podejścia do hybrydowych form agresji. Wojskowa geneza tych terminów, jak się zdaje, przesłania niekiedy to, że armia nie jest jedynym (i nie głównym) uczestnikiem wojny hybrydowej: jest wykorzystywana w ograniczonym zakresie – jako argument ostateczny. W tym kontekście historyczny termin środki aktywne dobrze

³ Przywołane pojęcie komunikacja strategiczna, podobnie jak inne pojęcia stosowane w niniejszym artykule, zostało roboczo zdefiniowane w publikacji: *Mini(Słownik) BBN. Propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa*, <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035...html> [dostęp: 5 I 2018]. Szerzej na temat komunikacji strategicznej zob. np. T. Kacała, *Komunikacja strategiczna*, <http://cdis.wp.mil.pl/plik/file/Publikacje/kacala.pdf> [dostęp: 5 I 2018].

⁴ Zob. np. *Komunikat UE z 6 kwietnia 2016 r. w sprawie przyjęcia wspólnych ram przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym i budowania odporności UE, jej państw członkowskich i krajów partnerskich, przy jednoczesnym zacieśnianiu współpracy z NATO w zakresie zwalczania tych zagrożeń*, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1227_pl.htm [dostęp: 10 XII 2017]. Ten dokument wyznaczył główne kierunki współdziałania NATO i UE: **podnoszenie świadomości społeczeństwa** przez ustanowienie specjalnych mechanizmów wymiany informacji między państwami członkowskimi i koordynację działań UE zmierzających do osiągnięcia spójnej komunikacji strategicznej; **wzmacnianie odporności** najważniejszych sektorów strategicznych, takich jak bezpieczeństwo cybernetyczne, infrastruktura krytyczna (przesyłu energii, transportu, przestrzeni kosmicznej), a także wzmocniona ochrona systemu finansowego, ochrona zdrowia publicznego oraz wspieranie wysiłków na rzecz przeciwdziałania ekstremizmowi i radykalizacji; **zapobieganie kryzysom, odpowiedź na nie i ich przezwyciężanie** (zdefiniowanie skutecznych procedur, w tym zastosowania klauzuli solidarności – art. 222 TFUE, a także klauzuli wzajemnej obrony – art. 42 ust. 7 TUE, w przypadku poważnego ataku hybrydowego o dużym zasięgu); **zacieśnienie współpracy pomiędzy UE a NATO, jak również innymi organizacjami partnerskimi** we wspólnym wysiłku ukierunkowanym na przeciwdziałanie zagrożeniom hybrydowym, przy jednoczesnym poszanowaniu zasad otwartości i niezależności procesu podejmowania decyzji każdej z organizacji.

⁵ Zob. np. С. Абрамс, *Больше, чем пропаганда: активные советские мероприятия в путинской России*, <http://connections-qj.org/ru/article/bolshe-chem-propaganda-aktivnye-sovetskie-meropriyatiya-v-putinskoy-rossii> [dostęp: 4 I 2018]; <https://www.newyorker.com/magazine/2017/03/06/trump-putin-and-the-new-cold-war> [dostęp: 4 I 2018]; <http://www.cyberdefence24.pl/704854.prof-andrew-wilson-rosja-jest-pewnego-rodzaju-patologicznym-panstwem-pirackim-wywiad> [dostęp: 4 I 2018].

oddaje złożoną naturę tego fenomenu i syntetyzuje różne techniki: polityczne, wojskowe, wywiadowcze, ekonomiczne, dyplomatyczne, finansowe, medialne, cybernetyczne. Podkreśla także istotną (jeśli nie najważniejszą) rolę służb wywiadowczych w przygotowaniu i budowaniu zaplecza wykonawczego operacji wpływu Rosji, a także ścisłe powiązanie tych przedsięwzięć z aktami prowokacji, dywersji, terroryzmu, międzynarodową przestępczością zorganizowaną oraz innymi przejawami działania rozkładowego. Rozpatrywany jako zagrożenia hybrydowe w retrospekcji, skłania do tezy o ich wywiadowczym charakterze. Do refleksji nad zagrożeniami ze strony Rosji termin *środk i akty wne* wnosi ponadto szerszą perspektywę polityczną, społeczną i historyczną.

Dwa modele rosyjskiego dyskursu o strategiach hybrydowych

1. Model wojskowy. W rosyjskiej myśli wojskowej terminy *strategie hybrydowe*, *wojna hybrydowa*, *technologie hybrydowe* itp. pojawiły się stosunkowo niedawno. Ich wprowadzenie uchwycił Michał Wojnowski⁶, który osadził je w kontekście historii rosyjskiej myśli wojskowej i kultury strategicznej. Szczegółowo przybliżając podstawowe założenia i pojęcia, umieścił je w paradygmacie geopolitycznym. Najogólniej rzecz biorąc, w Rosji zostały one wpisane w wojskowy model refleksji na temat natury współczesnej wojny jako rozwinięcie tzw. doktryny Gierasimowa, nawiązującego do amorficznych koncepcji „małych wojen”, „wojen buntowniczych” i „odpowiedzi asymetrycznych”. M. Wojnowski słusznie ocenił wystąpienie szefa Sztabu Generalnego FR podczas zgromadzenia ogólnego Akademii Nauk Wojskowych (ANW)⁷ w 2013 r., nagłościone

---

⁶ M. Wojnowski, *Mit „wojny hybrydowej”*, <https://www.abw.gov.pl/.../1213,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-WYDANIE..> [dostęp: 5 I 2018].

⁷ Wbrew nazwie Akademia Nauk Wojskowych (ANW) nie jest instytucją naukową, choć się pod taką podszywa. Jest finansowana przez sponsorów prywatnych, którzy otrzymują tytuł honorowych członków ANW. Skupia ok. 1500 ekspertów z zakresu bezpieczeństwa i obrony, którzy w sferze publicznej przedstawiają się jako „członkowie rzeczywistości” i „członkowie-korespondenci” ANW. Akademia została powołana dekretem Borysa Jelcyna z 1995 r. jako centrum niezależnych badań obronnych. Jej niezmiennym prezesem jest gen. armii Mahmut Gariejew. Wśród członków założycieli ANW znalazły się Rosyjski Instytut Studiów Strategicznych (znajdujący się wówczas w strukturach Służby Wywiadu Zagranicznego), Komitet Uczonych „O bezpieczeństwo globalne”, Liga Wspierania Przedsiębiorstw Obronnych, Uniwersytet Rosyjsko-Amerykański, Rosyjski Związek Przemysłowców i Przedsiębiorców, Centrum Badań Międzynarodowych i in. Akademia „zagogoszarowała” pracowników rozwiązanych instytucji naukowo-badawczych oraz kadry polityczno-wojskowe zwolnione do rezerwy. Oficjalnie pod tą prestiżową nazwą kryje się stowarzyszenie centrów analitycznych i badawczych sił zbrojnych, MSW, Służby Granicznej FSB, Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych i Obrony Cywilnej, a także niezależnych ekspertów i dziennikarzy wyspecjalizowanych w problematyce bezpieczeństwa i obronności. Akademia łączy działalność badawczą z działalnością społeczno-edukacyjną: od 2008 r. wydaje kwartalnik „Wojny Informacyjne”; jej członkowie dostarczają informacji mediom i uczestniczą w różnych projektach systemowych organizowanych przez resorty siłowe, Radę Bezpieczeństwa FR, Dumę Państwową i Radę Federacji. Doroczne konferencje Akademii stanowią ważną platformę uspołnienienia pojęć i narracji wykorzystywanych następnie w kampaniach informacyjnych

następnie w mediach rosyjskich i zagranicznych, jako operację informacyjno-psychologiczną. Jak przy tym zauważył:

Słowa generała o rzekomych zmianach, które nastąpiły w sposobach prowadzenia wojen, co miały uwidocznic „kolorowe rewolucje” w Afryce Północnej i na Bliskim Wschodzie, są na Zachodzie traktowane zbyt dosłownie. Nie chodzi tutaj o nowatorskość generowania rewolucji i przewrotów (praktykowanych od wieków), lecz o nowoczesne środki, które zostały wykorzystane do tego celu. W przypadku „arabskiej wiosny” było to m.in. zastosowanie na szeroką skalę mediów i portali społecznościowych (Facebook, Twitter), co stanowi rozwiązanie nowatorskie. Nowa nie jest więc sama idea inicjowania sztucznego przewrotu, lecz narzędzia, których użyto do realizacji tego celu⁸.

Nawiasem mówiąc, Walerij Gierasimow nie mówił wówczas o wojnie hybrydowej, ale o wojnach nowej generacji, które charakteryzował za pomocą zachodnich terminów środki niewojskowe i działania pośrednie z wykorzystaniem potencjału protestu spośród miejscowej ludności. Asymetryczne działania pośrednie miałyby polegać na izolacji politycznej kraju, sankcjach ekonomicznych, blokadzie szlaków komunikacyjnych, zastraszaniu użyciem siły, a także na wprowadzeniu kontyngentu sił międzynarodowych pod pretekstem obrony praw człowieka i prowadzenia operacji humanitarnych. Generał podkreślił przy tym szczególne znaczenie akcji informacyjnych i operacji specjalnych stanowiących istotę kolorowych rewolucji inspirowanych z zewnątrz. Notabene, koncept kolorowych rewolucji prowadzonych jakoby według reguł sztuki wojennej pojawił się także w wystąpieniach Gierasimowa w Akademii Nauk Wojskowych w latach 2014 i 2015. W roku 2016 na określenie działań hybrydowych Rosji generał użył określenia „miękką siłą”/„*soft power*”, w 2017 r. mówił zaś o tzw. hybrydowych metodach prowadzenia wojny, które należy traktować jako analog metod wojny bezkontaktowej⁹, co tylko potwierdza spostrzeżenia autorów wydania specjalnego „Przeglądu Bezpieczeństwa Wewnętrznego” z 2015 r. Słowem, wojskowi badacze pojęcia wojna hybrydowa podkreślają z jednej strony jego niewielką przydatność do rosyjskiej teorii wojen, a z drugiej – zachodni rodowód *hybrid war* łączącej elementy wojny konwencjonalnej z wojną partyzancką, terroryzmem i dywersjami oraz wojną informacyjną i propagandową. Ich analizy operacji hybrydowych NATO i USA mają potencjał socjotechniczny: obrazując „powagę sytuacji”, uzasadniają mobilizacyjny model państwa budowany jakoby pod realia wojen hybrydowych (obejmujący nie tylko sferę wojskową i wojskowo-informacyjną,

---

prowadzonych w mediach, a także kontaktów między oficerami pozostającymi w stanie spoczynku a czynną kadram wojskowego systemu informacyjnego.

⁸ M. Wojnowski, *Mit wojny hybrydowej...*, s. 30.

⁹ Zob. np. В. Герасимов, *Организация обороны Российской Федерации в условиях применения противником «традиционных» и «гибридных» методов ведения войны*, <http://www.avnr.ru/index.php/zhurnal-qvoennyj-vestnikq/arkhiv-nomerov/862-vestnik-avn-2-2016> [dostęp: 10 XII 2017]; tenże, *Мир на гранях войны*, <https://www.vpk-news.ru/articles/35591> [dostęp: 10 XII 2017].

lecz także rozległą sferę zarządzania państwem, sferę prawną, kulturową, edukacyjną czy sferę idei, w której wykuwa się przede wszystkim klarowny wizerunek wroga). Potwierdziła to konferencja ANW w marcu 2017 r. Dyskutanci zgodnie podkreślali, że hybrydową specyfikę współczesnych konfliktów wyznacza przede wszystkim przewaga środków niewojskowych nad walką zbrojną. Powoływali (i powołują) się przy tym na szacunki Sztabu Generalnego FR, w którego ocenie ta proporcja wynosi 4:1 na korzyść czynników niewojskowych¹⁰. Konkludowano przy tym, że (...) *wojnę konwencjonalną prowadzi dziś nieudacznicy*.

2. Model cywilny. Zdecydowanie bardziej dynamiczne próby adaptacji NATO-wskiej koncepcji wojen hybrydowych podjęli analitycy „cywilni”, związani z rosyjskimi służbami specjalnymi. (Tu należy zastrzec, że zaproponowany podział jest uproszczony. W Rosji jako „wojskowych” traktuje się mundurowych wszystkich rodzajów: armii, służby granicznej, Gwardii Narodowej, służb specjalnych i in. Dla ich oznaczenia w języku politycznym stosuje się zakorzenione w latach 90. XX w. pojęcie siłowiki). Analitycy powiązani ze służbami dostrzegli istotny walor praktyczny tej koncepcji. Przekładając ją na język własnej narracji i kultury strategicznej, za istotę wojny hybrydowej i jej rdzeń uznali wojnę informacyjną. Większość teoretyków nurtu rozważań, o którym mowa, ogranicza zakres definicyjny tego pojęcia, wyjmując zeń elementy związane z walką zbrojną, tj. ograniczając je do działań określanych w terminologii NATO jako działania niewojskowe (lub: niekinetyczne). Najogólniej rzecz ujmując, w modelu „niewojskowym” można wyróżnić trzy podejścia (choć najczęściej się one krzyżują i wzajemnie uzupełniają):

- 1) fenomenologiczne
- 2) technologiczne
- 3) funkcjonalne.

Głównym wyznacznikiem pierwszego podejścia są próby zdefiniowania pojęcia wojna hybrydowa oraz ustalenia jego genezy i przejawów na gruncie interdyscyplinarnym (socjologii, politologii, nauk wojskowych, nauki o bezpieczeństwie, psychologii, etnologii i in.). Z pozycji socjologa do desygnatów tego pojęcia Farhad Iļjasow¹¹ zaliczył:

- oddziaływanie propagandowe na różne audytoria celowe w kraju agresora i krajach atakowanych;
- tworzenie i inspirowanie ugrupowań separatystycznych i kolaboracjonistycznych w krajach będących celem agresji;

¹⁰ А. Бартош, *Разведка России в противостоянии гибридным угрозам*, http://nvo.ng.ru/spforces/2017-10-06/1_968_scouting.html [dostęp: 5 I 2018]. Por. tenże: *Гибридная война становится новой формой межгосударственного противоборства*, http://nvo.ng.ru/concepts/2017-04-07/1_943_gibryd.html [dostęp: 5 I 2018]; <https://topwar.ru/112955-gibridnaya-voyna-stanovitsya-novoy-formoy-mezhgosudarstvennogo-protivoborstva.html> [dostęp: 5 I 2018]. Zob. także niedawno wydaną monografię: А. Бартош, *Конфликты XXI века. Гибридная война и цветная революция*, Москва 2017.

¹¹ Ф.Н. Ильясов, *Словарь социальных исследований*, 2016, <http://www.jsr.su/dic/dictionary.html> [dostęp: 5 I 2018].

- inicjowanie zamieszek i masowych akcji protestu;
- operacje dywersyjne i terrorystyczne prowadzone wspólnie przez agresora i powstańców;
- niejawne wspieranie separatystów – uzbrojeniem, danymi wywiadowczymi, środkami finansowymi, a także działaniami formacji nieregularnych;
- działania ukierunkowane na destabilizację i osłabienie gospodarki atakowanego kraju;
- wsparcie dyplomatyczne i informacyjne realizowanych projektów specjalnych.

Według F. Iljasowa celami tak rozumianej wojny mają być: okupacja, aneksja terytorium oraz zmiana reżimu politycznego lub ekipy rządzącej. Aleksandr Bartosz¹², koncentrujący się na przyczynach współczesnych konfliktów hybrydowych, prezentuje koncepcję katalizatorów niestabilności na świecie. Są nimi:

- działania USA i NATO (aktywność u granic Rosji);
- jednostronne użycie siły w stosunkach międzynarodowych;
- bezprawne wykorzystanie sankcji ekonomicznych przeciwko Rosji;
- prowokowanie kryzysów finansowo-ekonomicznych;
- brak konsensusu w sprawie walki z terroryzmem międzynarodowym;
- globalna konfrontacja informacyjna i doskonalenie metod walki w cybersferze;
- tworzenie napięcia i chaosu w stosunkach międzynarodowych przez wspieranie nastrojów nacjonalistycznych, ksenofobii, separatyzmu, ekstremizmu, fundamentalizmu religijnego;
- kryzysy migracyjne oraz kryzysy związane z międzynarodowym narkobiznesem i handlem ludźmi;
- zaostrzenie walki o zasoby surowców (Bliski Wschód, Arktyka, basen Morza Kaspijskiego, Azja Centralna).

W tym kontekście A. Bartosz umieszcza pojęcie katalizatory procesów rozkładowych (noty dyplomatyczne, wrzuty informacyjne, działalność formacji paramilitarnych). Także w jego ujęciu najpotężniejszym katalizatorem są tzw. kolorowe rewolucje, organizowane w przełomowej fazie wojny hybrydowej w celu uzyskania lawinowego efektu destabilizacji zaatakowanego państwa.

Podejście technologiczne polega na wyodrębnianiu podstawowych wymiarów wojny hybrydowej oraz jej mechanizmów. Cytowany wyżej Bartosz wyróżnia front polityczny, dyplomatyczny, informacyjny, paramilitarny i historyczny. Igor Panarin poszerza je o front etniczny i twórczo rozwija front historyczny, co w tym przypadku przyjmuje charakter groteskowy. Początku operacji hybrydowych przeciwko Rosji Panarin upatruje w tajnym przymierzu Francji, Austrii i Wielkiej Brytanii (1815 r.) oraz utworzeniu rosyjskiej łoży masońskiej w celu dokonania zamachu stanu w Rosji, czego przejawem miało być powstanie dekabrystów w 1825 r. przeciwko Mikołajowi I. Nasilone operacje hybrydowe łoży masońskiej i brytyjskiej MI-6 na początku XX w. zaowocowały następnie rewolucją lutową 1917 r. i największą geopolityczną

---

¹² А. Бартош, *Разведка России...*, tamże.

katastrofą świata – upadkiem Imperium Rosyjskiego (drugą taką katastrofą był rozpad ZSRS). A. Bartosz sytuuje ten początek w czasach smuty (1598–1613), skutkujących (...) *hybrydową agresją Polski i Szwecji, wspieraną przez Watykan, który realizował plan stworzenia polsko-litewsko-szwedzkiego supermocarstwa, rozbioru Rosji i podporządkowania jej stolicy papieżstwa*¹³. Były analityk GRU Siergiej Diewiatow¹⁴ traktuje wojnę hybrydową przede wszystkim jako wojnę cywilizacji Wschodu z cywilizacją Zachodu. Oprócz frontu walki zbrojnej włącza do niej front finansowy (finanse światowe są według niego głównym frontem wojny hybrydowej), semantyczny (wojnę narracji), ekonomiczny (walka o zasoby i technologie) oraz front społeczny (edukacji, kultury i sportu).

Wojny finansowa, ekonomiczna i handlowa znalazły się także w centrum uwagi Jurija Bobyłowa¹⁵, o czym świadczą liczne publikacje na jego blogu i w mediach tradycyjnych. Wysiłek intelektualny tego wieloletniego pracownika sowieckiej tajnej Komisji Wojskowo-Przemysłowej, a obecnie zastępcy rektora Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Geologicznego i członka Rosyjskiej Rady do Spraw Stosunków Międzynarodowych, jest skoncentrowany na przeniesieniu doświadczeń hybrydowej walki informacyjnej na inne sfery (finansową, ekonomiczną, handlową oraz innowacyjno-technologiczną). Do podjęcia hybrydowej walki informacyjnej i jej skuteczności przyczyniły się, jego zdaniem, duże zdolności organizacyjne rosyjskich służb wywiadowczych, tj. potencjał wykonawczy działający według zasady partnerstwa państwowo-prywatnego.

Ujęcie funkcjonalne, spinające podejścia zasygnalizowane powyżej, wyróżnia nie tyle treść, ile forma. Charakterystyczny jest dla niego język batalii propagandowej, nagminne operowanie pojęciami – kluczami w rodzaju agent wpływu, piąta kolumna, kolorowa rewolucja. To podejście obserwujemy także w przekazach oficjalnych przedstawicieli FR, którzy w ten sposób nadają teorii sens praktyczny. Podczas posiedzenia Rady Szefów Organów Bezpieczeństwa WNP, które odbyło się 19 grudnia 2017 r., dyrektor Służby Wywiadu Zagranicznego Siergiej Naryszkin, oskarżając Zachód o (...) *prowadzenie niewypowiedzianej wojny hybrydowej przeciwko państwu WNP*, stwierdził, że (...) *Wielka Brytania, Polska, Szwecja oraz kraje bałtyckie znalazły się w awangardzie wysiłków na rzecz przekształcenia rosyjskich środowisk emigracyjnych w tzw. rewolucyjne jaczeki*¹⁶. Takie postrzeganie rzeczywistości reprezentują na co dzień kremlowscy polittechnolodzy i tzw. liderzy opinii, interpretujący wyda-

¹³ И. Панарин, *Гибридная война против России (1816–2016 гг.)*, Москва 2016; А. Бартош, *Россия в эпоху гибридных войн*, http://nvo.ng.ru/gpolit/2017-10-20/1_970_hybrid.html [dostęp: 10 XII 2017]; tenże: *Разведка России в противостоянии гибридным угрозам*, http://nvo.ng.ru/spforces/2017-10-06/1_968_scouting.html [dostęp: 10 XII 2017].

¹⁴ <https://devyatov.su/articles/251-nebopolitika/29572-gibridnaja-vo-na-na-finansowom-fronte> [dostęp: 5 I 2018].

¹⁵ <http://www.park.futurrussia.ru/extranet/blogs/Bobylov> [dostęp: 5 I 2018].

¹⁶ <http://www.interfax.ru/world/592442> [dostęp: 20 XII 2017]; <http://www.mk.ru/politics/2017/12/19/naryshkin-na-zapade-iz-rossiyskikh-emigrantov-gotovyat-revolucionerov.html> [dostęp: 20 XII 2017].

rzenia w sposób zgodny z „linią Kremla”. Aleksiej Puszkow, przewodniczący komisji Rady Federacji ds. polityki informacyjnej i współpracy z mediami, komentując w rządowej gazecie poprawki do ustawy *O informacji, technologiach informacyjnych i ochronie informacji*, w myśl których zagraniczne media mogą być uznane za zagranicznych agentów (symetryczna odpowiedź Rosji za zmuszenie rosyjskich mediów Russia Today i Sputnik do zarejestrowania się w Stanach Zjednoczonych w charakterze agentów zagranicznych), skomentował amerykańskie posunięcie jako (...) *informacyjny komponent wojny hybrydowej Stanów Zjednoczonych przeciwko Rosji, mającej na celu ograniczenie rosyjskiego wpływu na bieg wydarzeń na świecie, nadzarpnięcie prestiżu oraz wizerunku FR*¹⁷.

Funkcjonalny wymiar rosyjskich rozważań unaoczniają zwłaszcza ostatnie publikacje wspomnianego już Igora Panarina¹⁸, profesora Akademii Dyplomatycznej przy MSZ FR, w przeszłości analityka KGB i Federalnej Agencji Informacji i Łączności Rządowej (FAPSI). Ten znany teoretyk i praktyk wojen informacyjnych (orędownik i czołowy przedstawiciel geopolityki informacyjnej) przełożył stosowane przez siebie wcześniej pojęcia i założenia badawcze ujmowane w matrycy wojny informacyjnej na język teorii wojny hybrydowej Zachodu przeciwko Rosji. Mają one w gruncie rzeczy ten sam szeroki zakres desygnatów. Opisany przez niego model obrony suwerenności kraju (wymagającej w jego opinii wzmocnienia informacyjnej obecności Rosji we wszystkich strategicznie ważnych regionach świata) okazał się przydatny w jego rozważaniach na temat przeciwdziałania zachodnim technologiom wojny hybrydowej. W autorskiej definicji wojny hybrydowej Panarin uwzględnił aktualne trendy w dyskusji na ten temat:

Wojna hybrydowa – to zespół metod nacisku wojskowo-siłowego, polityczno-dyplomatycznego, informacyjno-psychologicznego i informacyjno-technicznego, a także technologii kolorowych rewolucji, terroryzmu i ekstremizmu, przedsięwzięć służb specjalnych i struktur dyplomacji publicznej realizowanych według jednego planu przez organy państwa, blok wojskowo-polityczny lub korporacje ponadnarodowe¹⁹.

¹⁷ <https://rg.ru/interviews/3070.html> [dostęp: 5 I 2018].

¹⁸ И. Панарин, *Гибридная война против России...*; także: *Гибридная война. Теория и практика*, Москва 2017 oraz także: *Гладиаторы гибридной войны*, <http://ruspravda.info/Gladiatori-gibridnoy-voyni-23791.html> [dostęp: 5 I 2018]; *Гибридная война: прошлое, настоящее и будущее*, <http://новости.ru-an.info/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%B3%D0%B8%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%BB%D0%BE%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%89%D0%B5%D0%B5-%D0%B8-%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%B5-%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C-%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD/> [dostęp: 5 I 2018].

¹⁹ И. Панарин, *Гладиаторы гибридной войны...* [dostęp: 5 I 2018].

Ważnymi instrumentami wojny hybrydowej według tego autora są: operacje informacyjne, operacje psychologiczne, ataki cybernetyczne, sankcje ekonomiczne, broń etniczna, broń organizacyjna, informacyjne i finansowe wsparcie ugrupowań opozycyjnych oraz destrukcyjna działalność agentury wpływu ulokowanej w strukturach władzy państwowej. Także I. Panarin podkreśla, że najważniejszymi „żołnierzami” („gladiatorami”) tej wojny są służby specjalne, do czego predestynują je posiadane narzędzia.

Działalność naukowa i publicystyczna autorów związanych ze służbami wywiadowczymi argumentuje tezę o ich aktywnym uczestnictwie w wojnie politycznej Rosji z Zachodem²⁰. Jest to wojna permanentna. Hybrydowe narzędzia niewojskowe to te same narzędzia, które w czasach zimnej wojny opisywano jako środki aktywne. Również te narzędzia umieszcza się w kontekście wojen informacyjnych, psychologicznych, ekonomicznych itp. Dziś na ich określenie, jak to pokazuje przybliżony wyżej dyskurs, rosyjscy teoretycy upowszechniają pojęcie technologie hybrydowe, zastępując nim wcześniejsze pojęcia: technologie informacyjno-psychologiczne i technologie niesiłowego rozwiązywania konfliktów²¹. Taka rekontekstualizacja terminów nie zmienia ich istoty: podobnie jak pojęcia stosowane wcześniej, dają Rosjanom możliwość podwójnego zastosowania – jako konstruktywnego narzędzia mobilizacji i optymalizacji własnej działalności oraz jako destrukcyjnej „broni” (konceptyjnej, informacyjnej). Te tzw. wojny, obliczone na długie trwanie, wymagają stałego odnawiania koncepcji, dostosowywania ich do aktualnych realiów, mobilizowania „żołnierzy” i szkolenia ich nowych pokoleń. Podejście „hybrydowe” wzbudziło m.in. nową falę zainteresowania zimną wojną: coraz głośniej rozlegają się głosy, że nigdy nie została ona zakończona. Prowadzi to do nowej ideologizacji rosyjskiej agresji przeciwko Ukrainie czy w Syrii – jako „sprawiedliwej” wojny Rosji przeciwko Stanom Zjednoczonym i NATO. Z tego względu ważnym elementem współczesnej rosyjskiej narracji jest podkreślanie roli resortów siłowych, w tym wywiadu, które mają mandat, siły i środki do zwalczania kolorowych rewolucji – najważniejszej technologii konfrontacji Zachodu z Rosją. Taka „hybrydowa” narracja nie stała się symbolem nowoczesnego myślenia i funkcjonowania, przeciwnie – kieruje w stronę wypróbowanych metod i doświadczeń z przeszłości.

---

²⁰ M. Galeotti, *Służby wywiadowcze Rosji są w stanie politycznej wojny*, <https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/russian-intelligence-political-war-security/PL/index.htm> [dostęp: 5 I 2018].

²¹ Zob. na przykład: A.B., Манойло, *Технологии несилового разрешения конфликтов*, Москва 2014. Współcześnie zresztą używa się wielu synonimicznych terminów, takich jak np. środki wsparcia czy specjalne środki wpływu. Pojawiły się one już w *Doktrynie wojennej* i *Doktrynie bezpieczeństwa informacyjnego* z 2000 r.; w tekstach późniejszych zastąpiono je terminami: środki niewojskowe, działania pośrednie (tj. dywersja, sabotaż, organizowanie nieregularnych formacji zbrojnych), oddziaływanie informacyjne, oddziaływanie informacyjno-psychologiczne, oddziaływanie informacyjno-techniczne. W ostatniej wersji *Doktryny wojennej* z grudnia 2014 r. wprowadzono dodatkowo pojęcie technologie informacyjne. Zostało ono przeniesione także do nowej redakcji *Doktryny bezpieczeństwa informacyjnego* z grudnia 2016 r.

Perspektywa historyczna: środki aktywne jako strategia hybrydowa

Środki aktywne to pojęcie równie wielowymiarowe jak pojęcie technologie hybrydowe. Ten historyczny termin jest fasadą, za którą kryją się różne formy oddziaływania, wśród których zawsze dominowały dezinformacja i specpropaganda. Były one realizowane przez różnych aktorów, najczęściej pod kontrolą służb specjalnych. Termin pojawił się w latach 60. XX w. (na fali natężenia walki ideologicznej ZSRS przeciwko Zachodowi) jako pojęcie zbiorcze zawierające w sobie takie pojęcia, jak dezinformacja, sabotaż, dywersja itp., które maskowały ofensywny charakter działań przedstawianych jako obronne. Środki aktywne znajdowały się w arsenale zarówno wywiadu, jak i kontrwywiadu. Najobszerniejsza jest ich definicja zawarta w *Słowniku kontrwywiadowczym* (Moskwa, 1972)²² wydanym przez Wyższą Szkołę KGB im. Feliksa Dzierżyńskiego (pod red. W.F. Nikitczenki). Pojęcie środki aktywne (ros. *активные мероприятия*) zdefiniowano tu jako:

(...) działania kontrwywiadu umożliwiające przejrzanie zamiarów przeciwnika, pozwalające uprzedzić jego niepożądane kroki, wprowadzić przeciwnika w błąd, przechwycić jego inicjatywę, udaremnić jego akcje dywersyjne. Środki aktywne, w odróżnieniu od środków ochronnych, np. dotyczących zabezpieczenia reżimu tajności oraz ochrony tajemnicy państwowej i wojskowej, mają charakter ofensywny, umożliwiają wykrycie i przerwanie wrogiej działalności we wczesnym jej stadium, zmuszają przeciwnika do zdemaskowania się, pozwalają narzucić mu swą wolę, zmuszają do działań w niesprzyjających warunkach oraz kierunkach pożądanym dla organów kontrwywiadu. W praktyce działalności kontrwywiadowczej organów bezpieczeństwa państwowego do środków aktywnych zalicza się przedsięwzięcia mające na celu zbudowanie pozycji agenturalnych w obozie przeciwnika i jego otoczeniu, prowadzenie gier operacyjnych z przeciwnikiem, jego dezinformację, kompromitację i demoralizację, przerzut na terytorium ZSRR osób mających szczególną wartość operacyjną, zdobywanie informacji wywiadowczej itp.

Wywiadowczą definicję środków aktywnych przytoczył były funkcjonariusz I Zarządu Głównego i archiwista wywiadu KGB Wasilij Mitrochin, który zwrócił uwagę na ich wymiar polityczny, ekonomiczny, wojskowy oraz ideologiczny. Według niego w wywiadzie KGB określano je jako:

(...) działania agenturalno-operacyjne, ukierunkowane na wywieranie wpływu na politykę zagraniczną i wewnętrzną sytuację polityczną krajów będących obiektem tych działań prowadzonych w interesie Związku Sowieckiego i innych krajów socjalistycznych, światowego komunizmu i ruchów narodowowyzwoleńczych; osłabianie

²² *Контрразведывательный словарь*, Москва 1972, s. 161–162, <http://www.kgbdocuments.eu/index.php?1442843474>; <https://docviewer.yandex.com/?url=ya-disk-public%3A%2F%2FfA1-GUq9IcULWRmqEoOAPcEXoJ1HxKPkixIzBR4mngdg%3D&arc> [dostęp: 15 VI 2017].

politycznej, wojskowej, gospodarczej i ideologicznej pozycji kapitalizmu; torpedowanie jego agresywnych planów w celu stworzenia sprzyjających warunków pomyślnej realizacji polityki zagranicznej Związku Sowieckiego oraz zapewnienia pokoju i postępu społecznego²³.

Obie definicje łączy identyczne postrzeganie celu wykorzystywania środków aktywnych, tj.: wywieranie wpływu na przeciwnika, dezinformowanie go, kompromitowanie i demoralizowanie z zamiarem stworzenia sprzyjających warunków do pomyślnej realizacji celów polityki zagranicznej Związku Sowieckiego. Dezinformację rozumiano przy tym szeroko: jako wpływ za pomocą słowa i jako działanie.

Najważniejszą rolę w realizacji tych technik odgrywały służby specjalne, głównie w związku z posiadaniem narzędzi niezbędnych do formułowania strategicznych celów i zadań polityki Kremla, typowania ich zewnętrznych operatorów i niejawnego finansowania. Pierwsze sowieckie dezinformbiuro powstało w 1923 r. w ramach OGPU/NKWD. Odrębną komórką nastawioną na prowadzenie takich działań był wydział „D” (od ros. *dez* – ‘dezinformacja’) powołany w 1959 r. w ramach I Zarządu Głównego KGB (wywiad), przekształcony z czasem w Służbę „A” (od ros. *aktivka* – ‘działania aktywne’). Analogiczne struktury powołał wywiad wojskowy (GRU), gdzie do 1991 r. działał VII Zarząd (specpropaganda). Główny Zarząd Polityczny Armii i Marynarki, jak pisze Oleg Diemidow²⁴, miał także inne rozgałęzione struktury do prowadzenia walki informacyjnej. Przedstawiona instytucjonalizacja środków aktywnych świadczyła o próbie połączenia różnych form oddziaływania w skoordynowany, planowy proces. Praktyka unaocznia też znamiennej ewolucję podejścia Kremla do strategii dezinformacji: od słowa do działania i od form miękkich do twardych (od dywersji informacyjnej, ideologicznej do dywersji twardej).

Środki aktywne były przedmiotem szczegółowych badań zachodnich analityków zajmujących się wojną psychologiczną, które były prowadzone przez ZSRS w czasach zimnej wojny²⁵. Zauważając to pojęcie, opisywano je niekiedy jako dezinformację²⁶. Sam Władimir Volkoff, francuski literat, który opracował antologię tekstów na ten temat, we wstępie do niej określił dezinformację jako „doktrynę” (system myślenia i postępowania), traktując wprowadzanie w błąd jako jedną z technik²⁷. Jego komentarze do tekstów precyzyjnie ukazują cele, metody i środki sowieckich operacji wpływu na opinię publiczną i politykę państw obcych. Źródłem wiedzy na ten temat jest też szeroka, tłumaczona na język polski, literatura słynnych dezerterów z KGB – Jurija Biezmenowa, Olega Kaługina, Olega Gordijewskiego, Anatolija Golicyna i in.

²³ W. Mitrochin, *KGB Lexicon: The Soviet Intelligence Officer's Handbook*, London 2002, s. 13.

²⁴ О. Демидов, *Инфовойска России: к структуре нового тина?*, <http://vpoanalytics.com/2017/03/08/infovojska-rossii-k-strukture-novogo-tipa/> [dostęp: 5 I 2018].

²⁵ С. Абрамс, *Больше, чем пропаганда: активные советские мероприятия в путинской России*, <http://connections-qj.org/ru/article/bolshe-chem-propaganda-aktivnye-sovetskie-meropriyat-ya-v-putinskoy-rossii> [dostęp: 10 XI 2017].

²⁶ *Psychosocjotechnika. Dezinformacja. Oręż wojny*, V. Volkoff (oprac.), Komorów 1999.

²⁷ Tamże, s. 11.

Pojawiające się z rzadka publikacje rosyjskie mają z natury rzeczy bardziej lub mniej zakamuflowany charakter mitotwórczy. Służą motywacji bądź autokreacji rosyjskich służb: problematyka sowieckich środków aktywnych jest bowiem w Rosji do dziś objęta klauzulą tajności.

W identyfikowaniu i diagnozowaniu niejawnych mechanizmów współczesnych operacji służb rosyjskich pomocna może się okazać perspektywa historyczna. Jak pisze Marek Świerczek:

Podczas analizy działań współczesnych rosyjskich służb specjalnych należy zdać sobie sprawę, że ich modus operandi został wypracowany na początku lat 20. XX wieku. To właśnie wtedy rewolucyjne pomysły twórców kontrwywiadu ofensywnego i szeroko rozumianych operacji dezinformacyjnych zetknęły się z osiągnięciami carskiej Ochrazy, której funkcjonariusze zasilili nie tylko kształtujący się wywiad Armii Czerwonej, lecz także WCzeKa oraz późniejsze GPU i OGPU. Z tego powodu wszelkie próby zrozumienia działalności współczesnego wywiadu rosyjskiego, zarówno na płaszczyźnie operacyjnej, jak i rozumianej jako jeden z elementów polityki zagranicznej Rosji wymagają perspektywy historycznej. Tylko takie spojrzenie pozwala poznać stosowane w przeszłości operacyjne instrumentarium i wyciągnąć wnioski na podstawie celów osiągniętych za jego pomocą²⁸.

Sam cytowany tekst jest przykładem znakomitej analizy historycznej zróżnicowanego instrumentarium służb sowieckich stosowanego przeciwko II RP. Realizując plan destabilizacji państwa polskiego, służby te wykorzystywały wszelkie dostępne narzędzia: od środków dywersyjno-terrorystycznych i quasi-militarnych, przez zmasowaną propagandę antypolską w RP i na zachodzie Europy, po zakulisowe działania polityczne. Opisane przez M. Świerczka techniki destabilizacji II RP prowadzą do wniosku, że Rosjanie nie stosują jakiegось jednego modus operandi, tylko dostosowują metody do zamierzonych celów. Na tej podstawie można zidentyfikować pewne uniwersalne zasady, którymi się kierują rosyjskie służby wywiadowcze. Taką niezmienną zasadą jest np. poszukiwanie słabości przeciwnika czy drażliwych tematów, a następnie ich wykorzystanie w celu pogłębienia podziałów w społeczeństwie i zaognienia sytuacji. Uniwersalna jest zasada długotrwałego

---

²⁸ M. Świerczek, *Wojna hybrydowa jako strategia polityczna. Próba analizy historycznej na przykładzie działań ZSRS wobec II RP*, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-8/1323,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-nr-16-9-2017.html> [dostęp: 5 I 2018]; tenże: *Działania wobec Attachatu Wojskowego przy Poselstwie RP w Moskwie w początkach jego funkcjonowania jako egzemplifikacja kontrwywiadowczego modus operandi stosowanego przez służby rosyjskie*, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-9/1384,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-nr-17-9-2017.html> [dostęp: 5 I 2018]; tenże: *Udział Wiktora Tomira Drymmera w aferze MOCR-Trust w świetle jego artykułu z 1965 r. pod tytułem „Trust”. Wstęp do analizy*, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-1/1008,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-nr-10-6-2014.html> [dostęp: 5 I 2018]; tenże: *Modus operandi GPU na przykładzie operacji „Trust” opisanej w „Trioch stolicach” W.W. Szulgina*, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-3/1180,Przeglad-Bezpieczenstwa-Wewnetrznego-nr-12-7-2015.html> [dostęp: 5 I 2018].

oddziaływania (proces rozkładu II RP trwał przez cały okres jej istnienia). Niezmiennie jest odwracanie wektorów w akcji propagandowej towarzyszącej działaniom aktywnym: mimo że to sowiecka Rosja była agresorem, Polska w jej ówczesnej agitacji i propagandzie była przedstawiana jako (...) *drapieżnik, pokraczny bękart z syndromem imperialnym, pies łańcuchowy, koń trojański Zachodu* itp. Oprócz zasygnalizowanych uniwersalnych zasad stosowanych przez służby sowieckie, omawiana analiza pozwala na wyodrębnienie kolejnych zasad – organizacyjnych, które przedstawiono w tabeli poniżej.

Tab. 1. Zasady stosowane przez służby sowieckie podczas operacji tajnych (wywiadowczo-organizacyjne).

Przedsięwzięcia operacyjne	Zasady organizacyjne
Zmasowana akcja propagandowa kierowana zarówno do Polaków, jak i mniejszości zamieszkujących ówczesne Kresy Wschodnie, a także na Zachód	Transgraniczny charakter (eksterytorialność) akcji informacyjnej i propagandowej
Przerzut prowokatorów, dywersantów, agitatorów, szpiegów	Tajność oraz inspiracja przeciwnika
Zainspirowanie wybuchu powstania na Kresach	Zaskoczenie i dezorientacja przeciwnika
Seria zamachów bombowych w centralnej Polsce, np. na prochownię w Cytadeli Warszawskiej	Oddziaływanie na emocje społeczeństwa przeciwnika
Wpływanie na polską scenę polityczną przez KPRP, Białoruską Hromadę, partie i frakcje sejmowe II RP	Wykorzystanie zasobów własnych i zasobów przeciwnika
Organizowanie zamieszek na tle żądań ekonomicznych	Kompleksowość metod wpływu (politycznych, ekonomicznych, społecznych i in.)
Kampania zastraszania polskich organów ścigania (zamachy na policyjnych prowokatorów)	Oslabianie morale przeciwnika
Skrytobójstwa, plan zamordowania marszałka Józefa Piłsudskiego	Zasada „cel uświęca środki”

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: M. Świerczek, *Wojna hybrydowa jako strategia polityczna. Próba analizy historycznej na przykładzie działań ZSRS wobec II RP*, „Przeгляд Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017, nr 16, s. 81–97.

Perspektywa historyczna prowadzi także do wniosku, że rosyjskie służby nie porzuciły metod stosowanych w przeszłości. Pierwszym zadaniem wspomnianego Wydziału D KGB było np. skompromitowanie RFN jako kraju neonazizmu. Do RFN przetrzucono wschodnioniemieckich agentów, aby bezcześcili żydowskie nagrobki, malowali antysemickie hasła na synagogach, sklepach i siedzibach organizacji żydowskich oraz prowokowali do analogicznych działań ludność miejscową. W 1959 r., jak pisał John Barron²⁹, władze RFN odnotowały 833 antysemickie akty, co spotkało się z potępieniem RFN na arenie międzynarodowej i nadszarpięło wizerunek tego kraju w oczach opinii publicznej. Trudno o bardziej czytelną analogię z szeroko prowadzonymi dziś „wojnami pomnikowymi”, które błyskawicznie przekształcają się w demonstracje antypolskie, antyukraińskie, antylitewskie, antyłotewskie, antyestońskie itd.

Tego typu przykłady można mnożyć. Należy jednak odnotować, że mechanizmy sprawdzone w przeszłości są doskonałe, urozmaicane oraz dostosowywane do bieżących realiów i potrzeb. Przykładem może tu być ewolucja grup pozorowanych (legendowanych grup agentury i funkcjonariuszy służb). Po raz pierwszy tego typu grupa została wykorzystana, jak pisze prof. Igor Hałagida³⁰, w 1918 r. w operacji znanej jako tzw. spis Lockharta (domniemanymi spiskowcami byli agenci CzeKi, którzy zgłosili się do brytyjskiego dyplomaty). Ta prowokacja posłużyła następnie Feliksowi Dzierżyńskiemu jako argument przeciwko dyplomacji zachodniej, która podjęła próbę przeprowadzenia zamachu stanu w ZSRS, co szeroko nagłośniono w kraju i za granicą. Organizowanie grup pozorowanych (w formie fikcyjnych struktur niepodległościowych i antyreżimowych) doprowadzono do perfekcji podczas drugiej wojny światowej, kiedy to wykorzystywano je do likwidacji środowisk antykomunistycznych na zajmowanych terytoriach (Ukraina, Białoruś, Litwa, Łotwa, Estonia i in.), a także po wojnie – do likwidacji podziemia antykomunistycznego w krajach bloku wschodniego. Współcześnie grupy pozorowane pojawiają się w miejscach różnych konfliktów (np. na wschodniej Ukrainie czy podczas próby nieudanego zamachu stanu w Czarnogórze w 2016 r.) w rozmaitej postaci: prywatnych spółek wojskowych, organizacji kozackich, oddziałów samoobrony, młodzieżowych bojówek organizacji ekstremistycznych, zaciągów ochotniczych, sił specjalnych pozbawionych dystynkcji itp.

Tajne technologie hybrydowe jako zagrożenie wywiadowcze

Operacje wywiadowcze określane jako technologie hybrydowe czy środki aktywne nie mieszczą się w formule typowych działań wywiadu, nie mają bowiem nic wspólnego ze zbieraniem informacji i analizą – służą realizacji celów polityki zagranicznej, gospodarczej i obronnej Rosji. Najogólniej rzecz ujmując, spośród „klasycznych” działań wywiadu wyróżnia je charakter sprawczy³¹. O ile te pierwsze dotyczą

²⁹ Cyt. za: *Psychosocjotechnika. Dezinformacja...*, s. 130.

³⁰ <http://polska1918-89.pl/pdf/miedzy-dezinformacja-a-rzeczywistoscia.-prowokacyjne-dzialania-sluzb-k,5366.pdf> [dostęp: 5 I 2018].

³¹ W terminologii anglosaskiej tego typu przedsięwzięcia definiuje się jako *covert action*.

podejmowania decyzji, gdy coś się wydarzy, o tyle te drugie są stosowane po to, żeby coś się wydarzyło. Chodzi o to – wyjaśnia A. Bartosz³² – aby zaprojektować i wykreować przyszłość wroga.

Nowe realia, przede wszystkim porzucenie sztywnej komunistycznej ideologii po upadku ZSRS, a także gwałtowne przemiany społeczne i ekonomiczne, poszerzyły możliwości rosyjskich służb zarówno w kraju, jak i za granicą. Wywiad, podporządkowany bezpośrednio prezydentowi, od samego początku działał w aurze celowości, co zapewniała przygotowana w SWZ ustawa *O organach wywiadowczych FR* przyjęta w sierpniu 1992 r. Stanowiła ona, że (...) *etatowi pracownicy wywiadu mogą zajmować stanowiska w ministerstwach, departamentach, przedsiębiorstwach i organizacjach bez ujawniania swych powiązań z organami wywiadu zagranicznego*. Jeśli w czasach KGB wywiad był ześrodkowany w rezydenturach zagranicznych pod przykrywką dyplomatyczną oraz w placówkach rozpoznanych na Zachodzie (przedstawicielstwa Aerofłotu, przedstawicielstwa handlowe, biura korespondentów zagranicznych), to odtąd mógł działać pod przykrywką dowolnej organizacji politycznej, gospodarczej czy społecznej. Okno możliwości poszerzyła rosyjskojęzyczna diaspora rozrzucona po wszystkich krajach powstałych wskutek rozpadu ZSRS.

Rosyjskim służbom sprzyjały także nowe realia technologiczne: rozwój technik informacyjno-komunikacyjnych, powszechne wykorzystanie techniki komputerowej, rosnące uzależnienie państw od infrastruktury informatycznej itp. Ułatwia to nie tylko zdobywanie informacji, lecz także manipulowanie nimi.

Zgodnie z tradycją w walce o informacje (wiedzę) rosyjski wywiad strategiczny wykazuje tendencję do szerokiego działania w różnych sferach: politycznej, ekonomicznej, społecznej, naukowo-technicznej, socjologicznej, kulturalnej i wojskowej. Walkę o informacje w rosyjskiej doktrynie wywiadowczej i założeniach strategicznych szybko przekształcono w walkę informacyjną (mówiąc ściślej – dezinformacyjną) na frontach odpowiadających komponentom wywiadu. Wystarczy przypomnieć, że sam termin *walka informacyjna* pojawił się na Zachodzie dopiero w połowie lat 90. XX w. i niemal natychmiast został wprowadzony do rosyjskich dokumentów oficjalnych (występował już w *Doktrynie bezpieczeństwa informacyjnego* i *Doktrynie wojennej* z 2000 r.). Sprzyjały temu długa tradycja stosowania środków walki informacyjno-psychologicznej oraz bieżące doświadczenia związane z dwiema wojnami czeczeńskimi i wyzwaniem, jakim było dla Rosji rozszerzenie NATO i UE, czemu towarzyszyły niezwykle dynamiczne kampanie informacyjne. Nie powinno zatem dziwić, że większość rosyjskich teoretyków podkreśla szczególną rolę instrumentarium informacyjnego na wszystkich etapach operacji hybrydowych (jako środka pasywnego – od monitorowania sytuacji w poszukiwaniu pęknięć i niespójności w krajach atakowanych, przez planowanie operacji i typowanie wykonawców, po jej wykonanie i tzw. oprawę medialną).

Zob. M. Herman, *Potęga wywiadu*, Warszawa 2002, s. 61–62. Mirosław Minkina określa je mianem operacji pozainformacyjnych wywiadu. Zob. M. Minkina, *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014, s. 209–245.

³² А. Бартош, *Гибридная война...*, tamże.

W tym kontekście, jak twierdzi J. Bobyłow, posunięciem trudnym do przecenienia było stworzenie mobilizacyjnych sieci informacyjnych (u ich podstaw legły mechanizmy wywiadowcze, a także partnerstwo państwowo-prywatne oraz budowanie kompetencji, tj. przygotowanie kadr analitycznych i wykonawczych zdolnych do prowadzenia samodzielnych działań), które powinny stać się modelem dla „działań hybrydowych” w innych obszarach: ekonomicznym, finansowym, handlowym, a także innowacji przemysłowych³³. Przy akcentowaniu pomocniczej roli wywiadu³⁴ Bobyłow rozróżnia operacje specjalne (realizowane przez wywiad) i projekty specjalne (w których wywiad uczestniczy). Charakteryzując operacje specjalne, przytacza następujące ich wyróżniki:

- destrukcyjny charakter (celem jest likwidacja bądź osłabienie przeciwnika);
- tajność i inspirację (działania tajne mogą mieć charakter zarówno legalny, jak i nielegalny);
- brak ograniczeń przestrzennych;
- wykorzystanie własnych obywateli i obywateli państw obcych;
- kompleksowość (działanie zgodnie z zasadą „cel uświęca środki);
- szerokie spektrum metod wykorzystywanych na różnych poziomach rozwiązywania problemu;
- specjalną strukturę wykonawczą (wykorzystanie zasobów stałych, a także organizacji jednorazowych tworzonych w celu realizacji zadania);
- specjalne zabezpieczenie materialne (w tym finansowe);
- szczególny tryb zarządzania przebiegiem operacji: ich autonomiczność i anonimowość wymaga delegowania odpowiedzialności z centrum decyzyjnego do struktur wykonawczych;

³³ Ю. Бобылов, *Экспортно-ориентированные инновационные промышленные прорывы России по стратегиям гибридных войн*, «Информационные войны» 2015, nr 1, s. 55–61. Szczególnie interesujące z punktu widzenia omawianej problematyki są artykuły: tegoż, *Спецслужбы и стратегия гибридных войн*, www.rusnor.org/pubs/articles/12200.htm [dostęp: 5 I 2018]; tegoż, *Проблема внешней ведомственной конкурентной разведки России. Информационные, правовые и организационные аспекты*, «Информационные войны» 2016, nr 4, s. 67–79; tegoż, *Новые наукоемкие гибридные войны*, <http://www.proatom.ru/modules.php?name=News&file=print&sid=7397> [dostęp: 5 I 2018]. Zdaniem autora współczesne realia ekonomiczne na świecie stawiają Rosję przed nowym mobilizacyjnym wyzwaniem: zbudowania adekwatnych struktur zarządzania państwem oraz mobilizacyjnej sieci ekonomicznej, przy wykorzystaniu tajnych technologii służb specjalnych i z ich udziałem, a także z udziałem zróżnicowanych podmiotów prywatnych, ze światem kryminalnym włącznie. W tym kontekście autor postuluje m.in. utworzenie w urzędach państwowych, przedsiębiorstwach i spółkach strategicznych oraz w koncernach prywatnych odrębnych struktur tzw. trójki (zajmujących się bezpieczeństwem ekonomicznym) na wzór jedyńki (komórki do ochrony tajemnicy państwowej i szeroko rozumianego bezpieczeństwa informacyjnego) oraz dwójki (ds. przygotowań mobilizacyjnych i zarządzania kryzysowego). Świadczy to m.in. o przywiązaniu rosyjskich conceptualistów do starych sowieckich rozwiązań biurokratycznych.

³⁴ Swoją pomocniczą rolę podkreśla także rosyjski wywiad. Według świadectwa dezertera ze Służby Wywiadu Zagranicznego FR Siergieja Trietjakowa po rozwiązaniu KGB Służba „A” została przekształcona w Służbę „MS” (od ros. *mieroprijatija sodiejstwija* – ‘środki, przedsięwzięcia wsparcia’, czyt. wsparcia Kremla). Zob. P. Earley, *Towarzysz J. Tajemnice szefa rosyjskiej siatki szpiegowskiej w Stanach Zjednoczonych po zimnej wojnie*, Poznań 2008, s. 184–185.

- stosowanie zróżnicowanych metod w zależności od celu;
- koncentrowanie wysiłku na słabych (wrażliwych) miejscach przeciwnika;
- zaskoczenie i dezorientację przeciwnika;
- charakter planowy;
- nieograniczone wykorzystanie zasobów przy rozwiązywaniu zadań priorytetowych;
- prowadzenie walki informacyjno-psychologicznej towarzyszącej operacjom specjalnym.

W rosyjskiej literaturze trudno znaleźć informacje na temat zasobów wykonawczych niezbędnych do realizacji operacji i projektów specjalnych, co nie dziwi: ani wywiad, ani Kreml nie ujawniają swojego udziału w tego typu operacjach i projektach. Z badań historycznych dotyczących środków aktywnych, a także z badań współczesnych mechanizmów szerzenia dezinformacji wynika jednak, że są one realizowane przez wiele różnych podmiotów. Można je z grubsza podzielić na podmioty państwowe oraz podmioty niepaństwowe – instrumentalizowane, pośredniczące („proxy”, jak się je dziś określa). Przedstawiono je w tabeli 2.

Tab. 2. Podmioty operacji i projektów specjalnych.

Podmioty państwowe	Podmioty instrumentalizowane (Proxy)
Służby wywiadowcze FR	Stowarzyszenia utworzone przez b. wojskowych i funkcjonariuszy
Funkcjonariusze pozostałych resortów siłowych i MSZ	Quasi-militarne bojówki (kozacy, kluby sportów walki, Nocne Wilki)
Pracownicy administracji państwowej różnych szczebli	Cerkiew prawosławna
Personel dyplomatyczny na placówkach zagranicznych FR	Rosyjskie organizacje trzeciego sektora (np. CIS EMO – dyplomacja publiczna)
Personel rządowej Agencji Współpracy z Rodakami (Rossodruzestwo)	Rosyjskojęzyczna diaspora
Państwowe fundacje typu Russkij Mir	Fundacje międzynarodowe (finansowane przez oligarchów, np. Władimira Jakunina, Konstantina Małofiejewa)
Służby bezpieczeństwa koncernów państwowych (Gazprom, Rosnieft, Rosatom)	Służby bezpieczeństwa i ochrony koncernów prywatnych

Państwowe ośrodki analityczne	„Niezależne” ośrodki analityczne skupiające teoretyków i praktyków
Stowarzyszenia finansowane przez państwo (Rosyjskie Towarzystwo Geograficzne, Wojskowe Towarzystwo Historyczne)	Członkowie grup przestępczych, skorumpowani biznesmeni
Stowarzyszenia kulturalne, przyjaźni, współpracy	Oddziały dywersji działające na zasadzie komercyjnej (np. prywatna spółka wojskowa Wagnera) czy działające w sieciach społecznościowych (fabryki trolli i trolling)
Systemowe partie polityczne (np. Liberalno-Demokratyczna Partia Rosji Władimira Żyrinowskiego)	Organizacje nacjonalistyczne i ekstremistyczne oraz ich młodzieżowe przybudówki
Państwowe media (w tym multimedialny koncern Rossija Siegodnia)	Media oligarchów (np. Katehon Małofiejewa czy brytyjskie gazety „The Independent” i „The Evening Standard”, kontrolowane przez Aleksandra i Jewgienija Lebiediewów)

Źródło: Opracowanie własne.

Podmioty wymienione w tabeli są traktowane przez rosyjskich teoretyków jako tzw. zasoby własne. Podmioty niepaństwowe miałyby wchodzić w organizacyjne „sieci mobilizacyjne” jako ich samodzielne elementy, zarządzane w sposób szczególny. Za odrębną grupę podmiotów można uznać te należące do aktywów wywiadowczych Rosji za granicą: tzw. nielegalów, agenturę w krajach zainteresowania operacyjnego, nieświadomych agentów, zwanych „pożytecznymi idiotami”, tzw. przyjaciół Rosji na Zachodzie (skorumpowani politycy i biznesmeni, partie, ekolodzy, antyglobaliści, pacyfiści) i innych wymagających jeszcze szczegółowych badań. Oczywiście, podkreślanie przez samych Rosjan zdolności operacyjnych oraz roli niepaństwowych podmiotów krajowych i zagranicznych jako „rosyjskiej miękkiej siły” skłania do postawienia pytania, czy nie jest to część ich operacji dezinformacyjnych. Tym ważniejsze w takim kontekście wydaje się dokładne zmapowanie różnorodnych ośrodków wpływu Rosji, pełniących także rolę swoistych centrów werbunkowych³⁵. Umożliwia to ponadto doprecyzowanie celów i dokładniejsze zidentyfikowanie obszarów zagrożonych rosyjskimi działaniami³⁶.

³⁵ Taki werbunek pod obcą flagą prowadzą także obywatele innych krajów, co potwierdził przykład Białorusina Aleksandra Usowskiego. Zob. np. P. Reszka, M. Tomaszewicz, *Jak Kreml finansował skrajną prawicę w Polsce?*, <http://www.newsweek.pl/polska/polityka/jak-kreml-finansowal-skrajna-prawice-w-polsce-artykuly,408023,1.html> [dostęp: 8 I 2018].

³⁶ Zob. J. Darczewska, P. Żochowski, *Środki aktywne...*, tamże, s. 63–68.

Współczesne technologie hybrydowe: podstawy koncepcyjne i organizacyjne

Środki aktywne, których nazwa jest obecnie zastępowana nazwą (terminem) technologie hybrydowe, były przedmiotem wnikliwych badań na Zachodzie w czasie zimnej wojny. Duże zasługi na tym polu miała międzyresortowa komisja do ich zwalczania przy Departamencie Stanu USA, działająca w latach 1981–1992 pod kierunkiem wicesekretarza stanu Dennisa Kuxa. Jej eksperci i członkowie przygotowywali cykliczne raporty na temat sowieckich działań. Sam Kux podjął próbę stypologizowania tych zróżnicowanych instrumentów i podzielił je na wzór typologii źródeł wywiadowczych na białe, szare i czarne. Sprawstwo i odpowiedzialność za działania w strefie białej (działania jawne, z pozycji legalnych) i szarej (z wykorzystaniem metod na w pół legalnych, pod różnego rodzaju przykryciem) przypisał Kremlowi, w czarnej, z wykorzystaniem wywiadowczych metod technicznych i osobowych – KGB.

Ten podział, jak się wydaje, jest aktualny do dziś, mimo że Rosja zrezygnowała z próby zmiany świata według preferencji ideologicznych, które legły u podstaw koncepcyjnych zimnowojennych środków aktywnych. Model doktrynalny uzasadniający obecne działania jest równie sztywny: opiera się na przeciwstawieniu świata rosyjskiego światu zachodniemu, czego podstawę ma stanowić odmienność cywilizacyjna „świata rosyjskiego”, poszerzanego do „świata eurazjatyckiego”. Narracja oparta na tzw. geopolitycznym światopoglądzie naukowym jest równie uproszczona, co w spektakularny sposób ilustruje pseudointelektualna podbudowa projektów i operacji hybrydowych przedstawiona na początku niniejszego opracowania. Jest to ponadto narracja wolna od krępującego działania systemu wartości, którego Rosja nie sformułowała do dziś, a który w praktyce sprowadza się do podważania wartości cudzych. Geopolityka warunkuje też ton tej narracji: Stany Zjednoczone i NATO stały się niejako „wrogiem absolutnym”, który kwestionuje rolę Rosji jako liczącego się bieguna siły na świecie, nadużywa jej zaufania i nieustannie ją upokarza, modelując sytuację światową za pomocą kolorowych rewolucji. Rywalizacja z USA i NATO stała się zarazem uniwersalnym „argumentem” polityki i wewnętrznej (kreowanie iluzji zagrożenia oraz wszechobecnej antyrosyjskiej histerii czy rusofobii), i zagranicznej Rosji. Kwestionując cudze wartości (jak np. suwerenne prawo Gruzji i Ukrainy do określania własnej drogi rozwoju i wyboru sojuszy) oraz walcząc o poszerzenie strefy wpływów, Rosja przedstawia to jako akt obrony jej suwerenności i lustrzaną odpowiedź na cyniczną grę Zachodu. Taki światopogląd stał się podstawą myślenia i działania władz FR i rosyjskich resortów siłowych. Jest on traktowany jako skuteczna „broń koncepcyjna”.

Jeśli chodzi o podstawy organizacyjne, „broń organizacyjną”, to jej istotą jest zarządzanie systemami społecznymi, w tym mechanizmami ich samoorganizacji, i realizacją projektów specjalnych przy wykorzystaniu różnorodnych, sygnalizowanych wyżej podmiotów. W teorii ujmuje się ją w paradygmat „zarządzania

refleksyjnego”³⁷. Jest oczywiste, że modelowanie zachowań społeczeństwa przeciwnika wymaga szczegółowej wiedzy, której dostarcza wywiad. Służby wywiadowcze są wprawdzie najważniejszym, ale tylko jednym z wielu podmiotów wykonawczych i centrów werbunkowych – pisze socjolog Igor Ejdman³⁸. Rozbudowany system organizacyjny ten autor przedstawia w postaci piramidy, na której wierzchołku znajduje się prezydent Putin podejmujący decyzje strategiczne. Jego instrukcje realizuje Administracja Prezydenta (np. jej wiceszef Aleksiej Gromow nadzoruje koncern medialny – tj. kwestie związane z propagandą – w którego skład wchodzi stacja telewizyjna RT i agencja Sputnik; ich agendy zagraniczne także zajmują się „organizowaniem przyjaciół Rosji”), a poszczególni doradcy prezydenta nadzorują MSZ i resorty siłowe. Znajdujące się w Administracji Prezydenta swoiste „punkty dowodzenia” działają z kolei za pośrednictwem wielkich koncernów, stowarzyszeń społecznych, fundacji międzynarodowych, poszczególnych oligarchów itp. Stąd wniosek, że w ostatecznym rozrachunku to Kreml mobilizuje wykonawców, daje sygnał do rozpoczęcia i zakończenia wojen hybrydowych.

Novum polega głównie na wykorzystaniu nowych technologii i kanałów komunikacyjnych, które poszerzyły możliwości Rosji w tym zakresie. Internet zniósł wcześniejsze bariery komunikacyjne, zapewnił dostęp do informacji w czasie rzeczywistym i umożliwił służbom szybkie spenetrowanie informacyjne obiektu działań. Rozwój tzw. nowych mediów (media tradycyjne online i media społecznościowe) stworzył możliwości błyskawicznego upowszechniania spreparowanych treści (ich emitowania na cały świat, powielania, wycinania informacji niepożądanych, narzucania własnej interpretacji), gwarantując przy tym anonimowość nadawcy i dostęp do odbiorcy bez pośredników. Zapewnił też możliwości „wybielania” dezinformacji: odbiorca, szukając potwierdzenia podsunętej mu informacji, uzyskuje ją z kilku innych dezinformujących źródeł. Dziś zresztą zdeinformować można nie tylko człowieka, ale i maszyny: tzw. złe (szkodliwe) boty np. zarządzają ruchem w sieci i kierują go na strony agresora informacyjnego przez zmianę ich pozycji w rankingu wyszukiwarek (tzw. dobrych botów). W rezultacie globalna sieć dostarczyła skrzynki z nowymi narzędziami, co sprawia, że współczesne problemy z agresywną polityką zagraniczną Rosji są tylko wzmocnioną wersją starych.

Posiłkując się badaniami prowadzonymi w czasie zimnej wojny oraz uwzględniając nowe elementy, uwspółcześniony aparat środków aktywnych, czyli technologii hybrydowych – według dzisiejszej terminologii – można przedstawić w sposób zaprezentowany w tabeli 3.

³⁷ Szerzej na ten temat zob. M. Wojnowski, „Zarządzanie refleksyjne” jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI w., „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 12, s. 11–36; tenże: *Paradygmat wojny i pokoju. Rola i znaczenie materializmu dialektycznego w rosyjskiej nauce wojskowej w XXI w.*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017, nr 17, s. 11–55.

³⁸ И. Эйджман, *Первая мировая гибридная война*, <http://www.kasparov.ru/material.php?id=59D27ACA13CFD> [dostęp: 5 I 2018]; <http://www.aravot-ru.am/2017/10/05/252828> [dostęp: 5 I 2018].

Tab. 3. Współczesny aparat technologii hybrydowych.

Rodzaj technologii hybrydowych	Przedsięwzięcia organizacyjne
CZARNE (koordynowane przez służby wywiadowcze)	<ul style="list-style-type: none"> – pozyskiwanie agentury wpływu oraz instrumentalizowanie do realizacji celów Rosji osób tego nieświadomych – skrytobójstwa i terroryzm – fabrykowanie dowodów (fałszywe dokumenty, fejki) – grupy pozorowane do przeprowadzania aktów prowokacji, np. dewastacja pomników i miejsc pamięci – akcje quasi-militarne: dywersja i niejawne ograniczone stosowanie przemocy – inspirowanie demonstracji i zamieszek – przekupywanie, korumpowanie i szantażowanie polityków – tworzenie fałszywych kont i sieci botów do prowadzenia ataków cybernetycznych, propagandy 2.0 i organizowania cyberprotestów
SZARE (koordynowane przez Kreml)	<ul style="list-style-type: none"> – instrumentalizowanie oraz inspirowanie różnych grup społecznych, w tym partii i organizacji skrajnych – działania za pośrednictwem rosyjskiego sektora pozarządowego i kontrolowanych organizacji międzynarodowych – instrumentalizowanie rosyjskich fundacji i stowarzyszeń, np. Russkij Mir, Rosyjskie Towarzystwo Historyczne – zakładanie prorosyjskich portali oraz ich wspieranie finansowe – zakładanie fabryk trolli i organizowanie prokremlowskich sieci – dokonywanie ataków społecznościowych, trolling
BIAŁE (koordynowane przez Kreml)	<ul style="list-style-type: none"> – akcje propagandowe prowadzone za pośrednictwem multimedialnych państwowych agencji informacyjnych (TV RT, Radio Sputnik, RIA Novosti) – przedsięwzięcia realizowane za pośrednictwem oddziałów Rosodrużestwa, RONI-ów (rosyjskie ośrodki nauki i kultury) przy ambasadach Federacji Rosyjskiej, innych organów władzy wykonawczej i ustawodawczej (np. Komisji do Spraw Obrony Suwerenności FR przy Radzie Federacji) – organizowanie wydarzeń o charakterze naukowym i kulturalnym (konferencje, wystawy, rajdy pamięci, stypendia i kursy językowe)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: D. Kux, *Soviet Active Measures and Disinformation: Overview and Assessment*, "Parameters, Journal of the US Army War College" (Winter 1985).
 Za: С. Абрамс, *Больше, чем пропаганда: активные советские мероприятия в путинской России*, <http://connections-qj.org/ru/article/bolshe-chem-propaganda-aktivnyye-sovetskie-meropriyatya-v-putinskoy-rossii> [dostęp: 29 XII 2017].

Na zakończenie warto jeszcze raz zaakcentować, że technologie hybrydowe, zwane niegdyś środkami aktywnymi, ukorzenione w tradycji oraz kulturze politycznej i strategicznej Rosji, stanowiły instrumentarium zróżnicowane: od zwykłej propagandy i dezinformacji opartych na fałszerstwach, do skrytobójstw politycznych i terroryzmu państwowego. Między nimi rozciąga się rozbudowana szara strefa. Ta właśnie strefa to główny obszar konfrontacji Rosji z Zachodem, zorientowanej na destrukcję podstaw zaatakowanych państw (administracyjno-politycznych, społeczno-ekonomicznych oraz kulturowo-światopoglądowych). Jest to jednocześnie obszar najmniej zbadany i wymykający się z pola analizy – ze względu na tajny i na w pół legalny charakter prowadzonych tu działań (a co za tym idzie – brak twardych faktów), brak narzędzi do pomiaru ich skali i dokonanych spustoszeń, a także ze względu na mnogość i różnorodność działających w niej podmiotów pośredniczących.

Podsumowanie: złożona natura rosyjskiego zagrożenia

Działania Rosji wpisują się we współczesną rzeczywistość bezpieczeństwa, którą charakteryzuje rosnące znaczenie zagrożeń niewojskowych (sytuowanych pod progiem wojen konwencjonalnych), zmienność i nieprzewidywalność. W strategii NATO zyskały one miano zagrożeń hybrydowych, lokowanych w obszarze obronności, co nie ułatwia ich zrozumienia i zwalczania. Opisane wyżej działania prowadzone z udziałem służb wywiadowczych FR i różnych „cywilnych” podmiotów agresji hybrydowej są dalekie od jednoznacznie militarnego wymiaru, w związku z czym przeciwdziałanie im metodami wojskowymi jest niewystarczające. Z racji zakulisowego charakteru należy je traktować jako zagrożenia wywiadowcze i lokować w obszarze bezpieczeństwa.

Historyczny termin *środki aktywne* dobrze oddaje transsektorową naturę rosyjskiego zagrożenia. Większość technik konfrontacji FR z otoczeniem zewnętrznym ma charakter pośredni, trudny do uchwycenia. Ich celem jest realizacja interesów strategicznych i wzmocnienie pozycji międzynarodowej Rosji oraz „rozbrojenie” przeciwnika, tj. doprowadzenie do sytuacji, w której aktorzy wewnętrzni będą realizować cele polityki zagranicznej FR. Wykorzystując słaby opór i trudności w identyfikacji zagrożenia, Rosja destabilizuje sytuację w atakowanych państwach, wywiera destrukcyjny wpływ na ich struktury administracyjne i decyzyjne, podważa podstawy społeczne i ekonomiczne, a także podłoże kulturowe (ideologia, system wartości, kultura polityczna, rządy prawa). Jest to zagrożenie jednocześnie zewnętrzne i wewnętrzne, krajowe i ponadnarodowe, na które nie można odpowiedzieć symetrycznie. Działania rozkładowe są prowadzone przez podmioty państwowe i niepaństwowe, w sposób tajny i jawny, legalny i nielegalny. Stanowią proces ciągły, polegający na zintegrowanej aktywności państwa na wielu frontach i z wykorzystaniem różnych kanałów (dyplomatycznych, politycznych, ekonomicznych, militarnych, społecznych, medialnych), podporządkowanej długofalowej strategii wsparcia polityki Kremla.

Narracja strategiczna narzucona przez Rosję zaciera granice między wojną a pokojem, między działaniami ofensywnymi a defensywnymi. Jej najważniejszym elementem jest kształtowanie obrazu Rosji jako ofiary cynicznej gry Zachodu oraz narzucanie opinii, że jest to wojna dwóch stron stosujących środki adekwatne. Tymczasem sytuacja jest z natury asymetryczna: strona zaatakowana może ocenić skalę zniszczeń dopiero po ich skutkach.

Ze względu na to, że długofalowe cele rosyjskiej polityki zagranicznej uwzględniają rewizję obecnego systemu bezpieczeństwa międzynarodowego, w perspektywie średnioterminowej należy oczekiwać, że intensywność i zakres działań przeciwko państwom NATO i UE nie ulegną zmniejszeniu. Świadczą o tym systematyczne poszerzanie zaplecza koncepcyjnego i wykonawczego, jak również włączenie sił i środków militarnych do tzw. arsenału wpływu. Oznacza to, że kryzysotwórcza rola rosyjskiego zagrożenia będzie wzrastać, a jego skuteczne odparcie będzie wymagało zwiększonej uwagi podmiotów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i obronność państw oraz dalszych intensywnych badań dotyczących rosyjskich systemowych projektów organizacyjnych, ich założeń koncepcyjnych, nowych technik wpływu, korupcyjnych mechanizmów finansowania, a także wypracowania procedur pozwalających na jego szybkie i skuteczne zneutralizowanie. Pozwoli to uniknąć myślenia, że agresor jest schematyczny: należy być przygotowanym na nowe, nieznane jeszcze metody konfrontacji politycznej.

Bibliografia:

1. Andrew Ch., Mitrochin W., *Archiwum Mitrochina II. KGB i świat*, Poznań 2006, Rebis.
2. *Biuro Bezpieczeństwa Narodowego. (Mini)słownik BBN: propozycje nowych terminów z dziedziny bezpieczeństwa*, <https://www.bbn.gov.pl/pl/bezpieczenstwo-narodowe/minislownik-bbn-propozy/6035>, MINISLOWNIK-BBN-Propozycje-nowych-terminow-z-dziedziny-bezpieczenstwa.html [dostęp: 5 I 2018].
3. Darczewska J., Żochowski P., *Środki aktywne. Rosyjski towar eksportowy*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2017-05-30/srodki-aktywne-rosyjski-towar-eksportowy> [dostęp: 5 I 2018].
4. Galeotti M., *Shūzby wywiadowcze Rosji są w stanie politycznej wojny*, <https://www.nato.int/docu/review/2017/Also-in-2017/russian-intelligence-political-war-security/PL/index.htm> [dostęp: 5 I 2018].
5. Earley P., *Towarzysz J. Tajemnice szefa rosyjskiej siatki szpiegowskiej w Stanach Zjednoczonych po zimnej wojnie*, Poznań 2008, Rebis.
6. Grabowski W.T., *Metody walki informacyjnej w mediach elektronicznych na przykładzie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego 2013–2016*, <https://horyzonty.ignatianum.edu.pl/index.php/HP/article/view/756> [dostęp: 5 I 2018].

7. Hałagida I., *Między dezinformacją a rzeczywistością. Prowokacyjne działania służb komunistycznych*, <http://polska1918-89.pl/pdf/miedzy-dezinformacja-a-rzeczywistoscia.-prowokacyjne-dzialania-sluzb-k,5366.pdf> [dostęp: 5 I 2018].
8. Herman M., *Potęga wywiadu*, Warszawa 2002, Bellona.
9. *Internet trolling as a tool of hybrid warfare: the case of Latvia*, NATO StratCom Centre of Excellence, Riga 2016, StratCom.
10. Kacała T., *Dezinformacja i propaganda w kontekście zagrożeń dla bezpieczeństwa państwa*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2015, nr 2, 49–65. DOI 10.15804/ppk.2015.02.03, <http://www.marszalek.com.pl/przegladprawakonstytucyjnego/ppk24/03.pdf> [dostęp: 5 I 2018].
11. Kacała T., *Komunikacja strategiczna*, <http://cdis.wp.mil.pl/plik/file/Publikacje/kacala.pdf> [dostęp: 5 I 2018].
12. *Komunikat UE z 6 kwietnia 2016 r. w sprawie przyjęcia wspólnych ram przeciwdziałania zagrożeniom hybrydowym i budowania odporności UE, jej państw członkowskich i krajów partnerskich, przy jednoczesnym zacieśnianiu współpracy z NATO w zakresie zwalczania tych zagrożeń*, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-1227_pl.htm [dostęp: 10 XII 2017].
13. LeVine S., *Labirynt Putina*, Warszawa 2010, AMF.
14. Lukas E., Pomerantsev P., *Winning the Information War. Techniques and Counter-strategies to Russian Propaganda in Central and Eastern Europe*, <https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/winning-the-information-war-full-report-pdf.pdf?sfvrsn> [dostęp: 15 X 2017].
15. Minkina M., *Sztuka wywiadu w państwie współczesnym*, Warszawa 2014, Rytm.
16. Minkina M., *Zagrożenia wywiadowcze dla Unii Europejskiej i Sojuszu Północnoatlantyckiego*, „Doctrina. Studia Społeczno-Polityczne” 2009, nr 6, s. 155–174.
17. Minkina M., Gałek B., *Kłamstwo i podstęp we współczesnym świecie*, Warszawa 2015, Rytm.
18. Pacepa I.M., Rychlak R.J., *Dezinformacja*, Gliwice 2015, Editio.
19. *Psychosocjotechnika. Dezinformacja. Oręż wojny*, V. Volkoff (oprac.), Komorów 1999, Antyk.
20. Reszka P., Tomaszewicz M., *Jak Kreml finansował skrajną prawicę w Polsce?*, <http://www.newsweek.pl/polska/polityka/jak-kreml-finansowal-skrajna-prawice-w-polsce-,artykuly,408023,1.html> [dostęp: 8 I 2018].
21. Świerczek M., *Działania wobec Attachatu Wojskowego przy Poselstwie RP w Moskwie w początkach jego funkcjonowania jako egzemplifikacja kontr-*

- wywiadowczego *modus operandi* stosowanego przez służby rosyjskie, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-9/1384>, *Przegląd-Bezpieczeństwa-Wewnętrzne-go-nr-17-9-2017.html* [dostęp: 5 I 2018].
22. Świerczek M., *Modus operandi GPU na przykładzie operacji „Trust” opisanej w „Trioach stolicach” W.W. Szulgina*, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-3/1180>, *Przegląd-Bezpieczeństwa-Wewnętrzne-go-nr-12-7-2015.html* [dostęp: 5 I 2018].
  23. Świerczek M., *Udział Wiktora Tomira Drymmera w aferze MOCR-Trust w świetle jego artykułu z 1965 r. pod tytułem „Trust”. Wstęp do analizy*, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-1/1008>, *Przegląd-Bezpieczeństwa-Wewnętrzne-go-nr-10-6-2014.html* [dostęp: 5 I 2018].
  24. Świerczek M., *Wojna hybrydowa jako strategia polityczna. Próba analizy historycznej na przykładzie działań ZSRS wobec II RP*, <https://www.abw.gov.pl/pl/pbw/publikacje/przeglad-bezpieczenstwa-8/1323>, *Przegląd-Bezpieczeństwa-Wewnętrzne-go-nr-16-9-2017.html* [dostęp: 5 I 2018].
  25. Weiss M., *Revealed: The Secret KGB Manual for Recruiting Spies*, <https://www.thedailybeast.com/the-kgb-papers-how-putin-learned-his-spycraft-part-1> [dostęp: 5 I 2018].
  26. *Wojna hybrydowa*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, wydanie specjalne.
  27. Wojnowski M., *Mit „wojny hybrydowej”*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, wydanie specjalne, s. 7–39.
  28. Wojnowski M., *Paradygmat wojny i pokoju. Rola i znaczenie materializmu dialektycznego w rosyjskiej nauce wojskowej w XXI w.*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2017, nr 17, s. 11–55.
  29. Wojnowski M., *„Zarządzanie refleksyjne” jako paradygmat rosyjskich operacji informacyjno-psychologicznych w XXI w.*, „Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego” 2015, nr 12, s. 11–36.
  30. Zygar M., *Wszyscy ludzie Kremla. Tajne życie dworu Władimira Putina*, Warszawa 2017, Agora.
  31. Żebrowski A., *Zagrożenia wywiadowcze na progu XXI wieku*, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/...5e6a.../Zagrozenia_wywiadowcze_453-466.PDF [dostęp: 15 I 2018].

Literatura rosyjska:

1. Абрамс С., *Больше, чем пропаганда: активные советские мероприятия в путинской России*, <http://connections-qj.org/ru/article/bolshe-chem-propaganda-aktivnye-sovetskie-meropriyatiya-v-putinskoj-rossii> [dostęp: 4 I 2018].
2. Бартош А., *Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира*, „Геополитика и безопасность” 2015, nr 1, s. 71–73.
3. Бартош А., *Гибридные войны как проявление глобальной критичности современного мира*, http://isc.mslu.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=366&Itemid=36 [dostęp: 1 IX 2015].
4. Бартош А., *Модель управляемого хаоса в сфере военной безопасности*, „Вестник Академии военных наук” 2014, nr 1, s. 69–78.
5. Бартош А., *Разведка России в противостоянии гибридным угрозам*, http://nvo.ng.ru/spforces/2017-10-06/1_968_scouting.html [dostęp: 5 I 2018].
6. Бобылов Ю.А., *Новые наукоемкие гибридные войны*, <http://www.proatom.ru/modules.php?name=News&file=print&sid=7397> [dostęp: 5 I 2018].
7. Бобылов Ю.А., *Проблема внешней ведомственной конкурентной разведки России. Информационные, правовые и организационные аспекты*, „Информационные войны” 2016, nr 4, s. 67–79.
8. Бобылов Ю.А., *Спецслужбы и стратегия гибридных войн*, www.rusnor.org/pubs/articles/12200.htm.
9. Бобылов Ю.А., *Экспортно-ориентированные инновационные промышленные прорывы России по стратегиям гибридных войн*, „Информационные войны” 2015, nr 1, s. 55–61.
10. Герасимов В., *Мир на гранях войны*, <https://www.vpk-news.ru/articles/35591> [dostęp: 11 XII 2017].
11. Герасимов В., *Организация обороны Российской Федерации в условиях применения противником «традиционных» и «гибридных» методов ведения войны*, <http://www.avnrf.ru/index.php/zhurnal-qvoennyj-vestnikq/arkhiv-nomerov/862-vestnik-avn-2-2016> [dostęp: 10 XII 2017].
12. Горбунов Е., *Фактор стабильности – стратегическая дезинформация*, <http://ricolor.org/history/rsv/good/2/> [dostęp: 11 XII 2017].
13. Демидов О., *Инфовойска России: к структуре нового типа?*, <http://vpoanalytics.com/2017/03/08/infovojska-rossii-k-strukture-novogo-tipa/> [dostęp: 5 I 2018].
14. Ильясов Ф.Н., *Словарь социальных исследований*, 2016, <http://www.jsr.su/dic/dictionary.html> [dostęp: 5 I 2018].

15. Карякин В., *Стратегии непрямых действий, «мягкой силы» и технологии «управляемого хаоса» как инструменты переформатирования политических пространств*, „Информационные войны” 2014, nr 3, s. 29–30.
16. Колобов А.О., *Власть силы и сила власти. (О значении специальных операций в глобальной дипломатии США и других великих держав)*, <https://cyberleninka.ru/article/n/vlast-sily-i-sila-vlasti-o-znachenii-spetsialnyh-operatsiy-v-global-noy-diplomatii-ssha-i-drugih-velikih-derzhav> [dostęp: 5 I 2018].
17. *Контрразведывательный словарь*, Москва 1972, <http://www.kgbdocuments.eu/index.php?1442843474> [dostęp: 15 VI 2017].
18. Манойло А.В., *Гибридные войны и цветные революции в мировой политике*, „Право и политика” 2015, nr 7, s. 918–920.
19. Манойло А.В., *Парадигмы управления международными конфликтами: конкуренция или конфронтация*, „Национальная безопасность” 2011, nr 5, s. 135–142.
20. Манойло А.В., *Технологии несилового разрешения современных конфликтов*, Москва 2014, Горячая линия – Телеком.
21. Панарин И.Н., *Гибридная война против России, 1816–2016 гг.*, Москва 2016, Горячая линия – Телеком.
22. Панарин И.Н., *Гибридная война. Теория и практика*, Москва 2017, Горячая линия – Телеком.
23. Панарин И., *Гибридная война: прошлое, настоящее и будущее*, <http://новости.ru-an.info/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%B3%D0%B8%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%88%D0%BB%D0%BE%D0%B5-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%8F%D1%89%D0%B5%D0%B5-%D0%B8-%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%83%D1%89%D0%B5%D0%B5-%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%8C-%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%B8%D0%BD/> [dostęp: 5 I 2018].
24. Панарин И., *Гладиаторы гибридной войны*, <http://ruspravda.info/Gladiatorigibridnoy-voyni-23791.html> [dostęp: 5 I 2018].
25. Радченко В., *Главная профессия – разведка*, Москва 2011, <http://litbook.net/book/39527/glavnaya-professiya-razvedka/> [dostęp: 5 I 2018].
26. Эйдман И., *Первая мировая гибридная война*, <http://www.kasparov.ru/material.php?id=59D27ACA13CFD>; <http://www.aravot-ru.am/2017/10/05/252828> [dostęp: 5 I 2018].

Abstrakt

W artykule podjęto próbę przedstawienia środków aktywnych jako elementów strategii działań hybrydowych. Autorka wychodzi z założenia, że w wykrywaniu i diagnozowaniu współczesnych operacji rosyjskich służb wywiadowczych jest pomocna perspektywa historyczna. Takie analityczne ramy pojęciowe umożliwiają pokazanie pewnych uogólnień; prowadzą także do wniosku o ciągłości i złożoności działań będących treścią przywołanych terminów.

Środki aktywne i technologie hybrydowe rozpatrywane w artykule mają ten sam zakres desygnatów i stanowią zbiorcze pojęcia zróżnicowanego instrumentarium oddziaływania politycznego, wojskowego, wywiadowczego, biznesowego, dyplomatycznego, medialnego, ekonomicznego, społecznego, cybernetycznego i in., służącego realizacji długoterminowych celów polityki Kremla. Jest oczywiste, że przeciwdziałanie rosyjskiemu zagrożeniu wymaga równie kompleksowego podejścia.

Słowa kluczowe: środki aktywne, wojna hybrydowa, zagrożenia, wywiad, operacje dezinformacyjno-wywrotowe, tajna operacja.